

Tóth Hanga – Yohana Benattar

Visszaható tekintetek: Kutatásalapú művészeti gyakorlatok egészségügyi intézményekben*

– Vajon hol lehet a Nap? – mondja nekünk Nicole, és megáll egy üvegfal előtt. – Nem tudom, mit filmezzünk, hogy láthassuk az életet. Egy sziluettet? Egy távolodó alakot? Vagy talán egy fát, mely nem kérte a szelet, hogy ide-oda dobálja? – és belenéz a kamerába. Majd együtt indulunk el végig az egyforma folyosókon. Csak az ajtókra ragasztott számok jelzik, hogy nem körbe haladunk. Lépteink ritmusa követi az ablakok előtt álló gesztenyefák ágainak és leveleinek mozgását, amelyek mintha be szeretnének törni az épületbe.

Hogyan figyelhetjük meg filmes eszközökkel a növények jelenlétét idősök számára fenntartott egészségügyi intézményekben? 2024 folyamán négy EHPAD¹ lakóival közösen dolgoztunk, hogy különféle figyelmi formák létrehozásán keresztül új módokat találjunk a természettel való kapcsolat megújítására. A reflexív antropológia, a gondoskodásetika és a művészeti kutatás módszertanaiból merítve egy olyan filmkészítési módszer létrehozására törekedtünk, amely képes új helyzeteket és viszonyokat teremteni, és az életterek kapcsolati szövetét ezáltal összetettebbé tenni. A projekthez mindenki saját kedve szerint kapcsolódott. Voltak, akik arra használták, hogy beszélgessenek, mások kérdésre vagy csendes megfigyelésre, vagy arra, hogy másképp lássák és érzékeljék közvetlen környezetüket.

EHPAD-ban élni számos nehézséggel jár: a medikális-szociális modell szerint szervezett intézmények a gondozásra szoruló idős személyeket sok esetben akár évtizedeken át tartó együttélésre kényszerítik. Művészként – nem antropológusként vagy művészetterapeutaként – szociális-egészségügyi intézményekben dolgozni a szervezeti és politikai konfliktusoktól nem semleges és nem is védett pozíció. Nincs előre meghatározott keretrendszer: ez az adott helyzethez mindig igazodó, önreflexív

* A fordítás alapjául szolgáló szöveg: Hanga Toth – Yohana Benattar: Regards réciproques : Quatre propositions pour la recherche-crédation en institutions de santé (kézirat)

¹ Az EHPAD (*Établissement d'hébergement pour personnes âgées dépendantes* rövidítése) olyan medikalizált szociális otthont jelöl Franciaországban, ahol idős, gondozásra szoruló emberek élnek. A projekt során a párizsi régió északi részén található Val-d'Oise megye négy intézményében dolgoztunk: a montmorency-i Jeanne Callarec EHPAD-ban, a fontenay-en-parisis-i MGEN EHPAD-ban, a saint-ouen-l'aumône-i Maison du Parc EHPAD-ban, valamint a l'isle-adam-i Chantepie Mancier EHPAD-ban.

etika kialakítására és a folyamat állandó újragondolására késztet. Ebben az írásban azt vizsgáljuk, milyen hatással van a filmkészítés és az antropológia gyakorlata geriátriai intézményekben, illetve milyen módszerek képesek gazdagítani az önmagunk, mások és a környezet felé irányuló figyelem különböző formáit. Elsőként ismertetjük a projekt kontextusát, egyrészt azokat az európai szakpolitikákat, amelyek a művészeket az egészségügyben való részvételre ösztönzik, másrészt azokat az elméleti tanulmányokat, amelyek kutatásalapú művészeti gyakorlatunkat kísérték. Ezt egy konkrét példákra épülő *anti-útmutató* követi, amely nem tanácsokat fogalmaz meg, hanem inkább lehetséges gyakorlatokat és felmerülő ellentmondásokat mutat be.

Gondoskodás és kulturális jogok

Művészek bevonása az egészségügyi intézményekben folyó munkába az Európai Unióban egyre erősebben megjelenő politikai szándék. A cél kettős: szeretnék az intézményekben élők vagy ott tartózkodó személyek számára is biztosítani a kulturális jogokhoz² való hozzáférést, illetve szeretnék megújítani és megerősíteni a gondoskodási kapcsolatokat a korlátok közé szorított ellátórendszerben, amely működtetésében egyre inkább a mérhető eredményeket és pénzügyi optimalizációt helyezik előtérbe. Az Egészségügyi Világszervezet 2019-ben publikált, *Milyen bizonyítékok támasztják alá, hogy szükség van a művészetekre az egészség és a jóllét javításában? Egy tényfeltáró vizsgálat* című jelentése szerint „a művészetek költséghatékony módon járulhatnak hozzá olyan összetett egészségügyi problémák kezeléséhez, amelyekre jelenleg nincs megfelelő megoldás, ezáltal mérsékelni lehet a korlátozott egészségügyi erőforrásokra nehezedő terhelést” (OMS, 2019, saját fordítás). Majd az Európai Unió 2022-ben publikálta *A kultúra hozzájárulása az egészséghez és a jólléthez – Kutatási jelentés és szakpolitikai ajánlások* című dokumentumot, amelyben a szerzők megállapítják, hogy a művészek különösen a mentális egészség és az idősödés területén segíthetik egy holisztikusabb szemlélet érvényesülését, mivel intervencióikban nem az egyes betegségekre kerül a hangsúly, hanem az egészség általános értelmezésére. A jelentés kiemeli a kulturális és az egészségügyi szereplők közötti egyenrangú együttműködés kialakításának szükségességét (Zbranca et al., 2022). Ugyanakkor az egészségügyi intézmények működési zavarainak enyhítését célzó művészeti megközelítésre támaszkodó szakpolitikai törekvések számos etikai kérdést vetnek fel. Hogyan lehet összeegyeztetni a művészetet a gondoskodással? Értelmezhető-e a művészet és a gondoskodás egymásba fonódó gyakorlatként?

A „*Cinéma botanique*” rezidencia egy korábban, 2021-ben indított kutatásalapú művészeti projektünk, a *Nos gestes, nos soins* által megnyitott episztemológiai és antropológiai reflexióhoz kötődött: a gondoskodás relációs és figyelmi struktúráit vizsgáltuk, és azt, hogyan hozhatók létre kollektív művészeti folyamatok a kortárs társadalmainkat meghatározó normákon kívül (Bégué et al., 2025). A projekt két

² A kulturális jogok nem a kultúrák és az örökség önmagukban való védelmére vonatkoznak, hanem annak feltételeinek előmozdítására, hogy minden ember megkülönböztetés nélkül hozzáférhessen a kulturális élethez, abban részt vehessen és szabadon hozzájárulhasson. (ONU, Conseil des droits de l’homme, A/HRC/40/53)

elméleti irányból táplálkozik: a gondoskodás (*care*) filozófiájából, valamint az antropológia reflexív megközelítéséből. Sandra Laugier francia filozófus munkája meghatározó számunkra, mivel a gondoskodás etikát *figyelem etikaként* értelmezi újra, „figyelemként arra, ami fontos az embereknek, ami jelentéssel bír számukra és amit ki szeretnének fejezni” (Laugier, 2009). A feminista gondoskodás etika az egymással és a környezettel fennálló kitüntetett kapcsolatok elemzésére fókuszál, hangsúlyozva a hétköznapi és egyedi jelenségek és az adott helyzetben érvényes tudás episztemológiai értékét. Ezáltal közvetlenül kapcsolódik az antropológiai praxisokhoz, amelyek sok esetben szintén mindennapi, akár nyelven kívüli gesztusokat, interakciókat vizsgálnak. A reflexív antropológia a kutató saját helyzetéből kiinduló gyakorlat, amelyben a folyamatot a terepmunka során kialakuló viszonyok, valamint a kutatás környezetre kifejtett hatásai alakítják. A hatalmi viszonyokat – különös tekintettel a szexuális, etnikai és validista³ dominancia-formákra –, valamint a magánszférában, elsősorban a segítő és érzelmi kapcsolatokban megjelenő egyenlőtlenségeket elemzi (Blondet és Lantin, 2017). A gondoskodás tehát nem elvont fogalom, hanem folyamatosan újratermelődő, konkrét szükségszerűség. A reflexivitás a gondoskodás alapfeltétele is, amit a művészeti kutatás folyamatának minden szakaszában érvényesíteni próbáltunk: a részvételi módszertanok kidolgozásakor, azok megvalósításakor, és a közösen létrehozott film megosztásakor.

Kutatásalapú művészeti projektünk, a „*cinéma botanique*” a Francia Kulturális Minisztérium és Val-d’Oise megye közös kezdeményezésére létrejött „*Művészeti rezidencia EHPAD-okban*” kísérleti program keretében valósult meg 2024-ben. A program lehetőséget biztosított egy művészkollektíva számára, hogy egy éven keresztül négy medikalizált időotthonban dolgozhasson az ott lakók és a személyzet bevonásával, műalkotás létrehozásának kötelezettsége nélkül.⁴ A megye részéről egy programfelelős koordinálta a megvalósítás folyamatát, míg az EHPAD-okban kijelöltek egy-egy kapcsolattartót, akik közvetítő szerepet töltek be a kollektíva és az adott intézmény között. A projekten kezdetben ketten, a jelen cikk szerzői dolgoztunk, majd a megvalósításhoz további társalkotók csatlakoztak: a forgatások és műhelymunkák idején még két művész, a filmes utómunkához egy vágó és egy hangmérnök.

Fontosnak tartjuk megfogalmazni, miben különbözik a mi kutatásalapú művészeti gyakorlatunk a terápiás megközelítésektől, mivel munkánkat a gondoskodás elméletei hatják át. Az 1950-es évek elején jelentek meg az ember növényekkel való kapcsolataira épülő terápiák, először Alice Burlingame vezette be a pszichiátriát, valamint idősgondozási ellátásba a kertészkedést. Napjainkra megsokszorozódtak azok a módszerek, amelyek az ökológiai szemléletre, az ember környezetétől való el nem választhatóságának elvére épülnek. Az ökoterápia például a természettel való kapcsolatra támaszkodik, az egyéni jóllétet és a környezeti felelősséget egymással összefüggésben értelmezi (Mohai et al., 2025). A különböző terápiákról szóló

³ A validizmus olyan társadalmi rendszer és diszkriminációs forma, amely a fogyatékoság nélkül élő embereket tekinti normának, felsőbbrendűnek, és a fizikai, mentális vagy viselkedési eltérésekkel rendelkezőket leértékeli vagy kirekeszti. (*A szerk.*)

⁴ A kiválasztott projektnek be kellett vonnia az intézmények lakóit (intézményenként körülbelül 70–80 főt), hozzátartozóikat és családtagjaikat, valamint az ott dolgozó szakembereket (orvosokat, ápolókat, ápolási asszisztenseket és egyéb technikai munkatársakat), összesen több mint 500 potenciális résztvevőt.

tudományos publikációk szerzői többnyire reprodukálható és standardizált módszerek kidolgozására törekednek, megvalósítható célokkal és mérhető eredményekkel. Az egészségügyi intézményekben megvalósuló művészeti beavatkozásoknak azonban nem kell követniük a klinikai racionalitás elvét, illetve a tudományok eredményorientált logikáját.

Ez elvezet a következő kérdésekhez: Hogyan használható fel a jelenlegi politikai akarat által nyitott rés arra, hogy az egészségügyi intézményeken belül működő praxisokat kiegészítő és/vagy azokkal akár szembe helyezkedő gyakorlatok szülessenek? Milyen művészeti gyakorlatok lehetnek relevánsak egészségügyi intézményekben, és milyen hatással lehetnek annak közegére? Relevánsak kinek? Kik érdekeltek a megvalósításban? Az ott élők? Az ott dolgozók? A művészek? A partner kulturális intézmények? Hogyan lehet az eltérő, gyakran egymással nehezen összeegyeztethető érdekeket figyelembe véve dolgozni?

Marine Boisson és Laurence Tessier antropológusok, akik a szubjektíváció folyamatait vizsgálták idősothtonokban, hangsúlyozzák, hogy „napjainkban az ellátásra szoruló, intézményben élő személyek már többféle segítő és mediátor által érvényesíthetik szubjektivitásuk figyelembevételét. De vajon elegendő ez a személy méltóságának tiszteletben tartásához?” (Boisson és Tessier, 2023). A művészek jelenléte segítheti az egészségügyi intézményekben élő személyeket, hogy szubjektivitásuk láthatóbbá váljon a mindennapokban, és az ápolásukban részt vállaló többi szereplő számára? A „cinéma botanique” projekt kezdetén rögtön szembesültünk annak kockázatával, hogy képek és hangok létrehozása során esetlegesen felbukkanó traumatikus emlékek negatív hatással lehetnek a résztvevőkre. Azonban nem terapeutaként, hanem az első pillanattól művészként voltunk jelen az intézményekben, a dokumentumfilm (képek, hangok, montázs) és a vizuális művészetek eszközeivel dolgoztunk, illetve a társadalomtudományi kutatás módszereire támaszkodva, folyamatosan reflektáltunk munkánk környezetére és a résztvevőkre gyakorolt hatásaira.

Anti-útmutató

A *belülről való megismerésből (knowing from the inside)*⁵ származó tapasztalatainkra alapozva négy propozíciót fogalmaztunk meg művészeti projektek létrehozásához egészségügyi intézményekben. A használt *anti-útmutató* koncepció Erin Manning és Brian Massumi *Thought in the Act. Passages in the Ecology of Experience* című könyvéből származik (Manning & Masasumi, 2018). A szerzők a montreali Sensory Lab⁶ munkáiból olyan szituációkat elemeznek és helyeznek intézményi, illetve politikai kontextusba, amelyek kollektív relációs művészeti technikákat alkalmazva lehetővé teszik a diszciplináris keretek felbontását. Manning és Massumi szerint maga a folyamat lényegesebb az eredményeknél. Ezért olyan helyzetek létrehozására

⁵ Tim Ingold antropológus szerint a megismerés a dolog létrejöttének folyamatában való részvételt jelenti, vagyis a gyakorlatokba és környezetbe való aktív bekapcsolódást. (Ingold, 2022)

⁶ SenseLab Erin Manning és Brian Massumi által alapított kutatóközpont, amely kollektív gyakorlatokon keresztül a művészet, a filozófia és a politika metszéspontjait vizsgálja (www.senselab.ca).

törekednek, melyekben teret kaphat a váratlan tapasztalás, a befejezetlenség és a bizonytalanság.

Első proposíció: figyelem a figyelemre

Yves Citton filozófus szerint az élőlények megosztott figyelmi dinamikákba ágyazott relációs entitások. Így fogalmaz: „az ökológia gondoskodás a miliókról”, a gondoskodás pedig a miliókben kibontakozó figyelmi kapcsolatok támogatása által valósul meg. *A figyelem ökológiájától a figyelemelterelés politikájáig: milyen reflexív figyelem?* (Citton, 2018) című tanulmányában öt figyelmi szintet különböztet meg. A *kollektív figyelem* egy csoport közös, megosztott reprezentációihoz kapcsolódik. A *közös figyelem* egyidejű jelenlétben zajló figyelmi viszonyt feltételez, amely az egymásra hangolt figyelem affektív összeegyeztetésén alapul, amelyet a másik feltételezett szándékai generálnak. Az *individuális figyelem* kategóriáján belül különbséget tesz a *szándékos figyelem* – amikor tudatosan egy adott dologra vagy személyre irányítjuk figyelmünket –, valamint az *automatikus figyelem* között, amely reflexszerű reakciókból áll különféle jelenségekre, szubliminális képekre vagy vizuális ingerekre, amelyek tudatos észlelés nélkül is alakítják gondolkodásunkat. Végül *reflexív figyelemnek* nevezi a figyelmi választásokra és figyelmi viselkedésekre irányuló tudatos figyelmet. Citton szerint a szubjektíváció folyamata a *reflexív figyelmi* szinten megy végbe. Projektünkben minket az érdekelt, hogyan válhat vizsgálhatóvá a filmkészítés gyakorlatán keresztül a hosszú távú intézményi ellátásban élő személyek *reflexív figyelme*, és hogyan használhatók fel a filmes eszközök a figyelmi tapasztalatok megragadására és gazdagítására.

A munka kezdetén a résztvevőket sétára invitáltuk az intézmény parkjába, kamerákat és mikrofonokat adtunk mindenkinek, hogy a képek és hangok rögzítése egy horizontálisabb, nem hierarchikus logika mentén történhessen. Mindenki, beleértve magunkat is, saját figyelmi választásai mentén mozgott a szabadban, majd igyekeztünk követni azokat az irányokat és megfigyelési ötleteket, amelyek a gyakorlat közben kibontakoztak. Ugyanakkor hamar felismertük, hogy a filmes eszközök használata inkább a mi vágyainkat tükrözte, mintsem az egész csoportét. Azt éreztük, hogy a résztvevők egy előre meghatározott gyakorlatot hajtanak végre, melyben nem mutatkozhatott meg reflexív figyelmük. A mikrofonhoz csatlakoztatott fejhallgató például gyorsan hallókészülékké alakult, hiszen lehetővé tette a környezet és a beszélgetések könnyebb megértését, viszont használata nem tudatos figyelmi döntéseken alapult. A kamerák is aszimmetrikus viszonyokat szültek. Amikor például Eliane⁷ a téli gyeppen felbukkanó apró sárga virágokat szerette volna lefilmezni, a kamera kezelésének nehézségei miatt, a keresőbe nézve nem találta meg őket. Ezért végül egy más megközelítés mellett döntöttünk, mert azt szerettük volna, hogy a résztvevők irányítsák az alkotási folyamatot, és figyelmi viszonyaik formálják a létrehozott képeket és hangokat. A tapasztalatainkból leszűrt kérdések tehát: Milyen helyzetek teszik lehetővé a reflexív figyelem megfigyelését? Hogyan hozható létre olyan részvételi tér, amelyben a szubjektivitások kerülnek a középpontba?

⁷ A keresztnéveket a résztvevők hozzájárulásával közöltük.

A növények filmes megjelenítésének lehetséges formáit fikciós és dokumentumfilm részletek alapján kezdtük vizsgálni: többek között olyan filmekben, mint a *Les Glaneurs et la Glaneuse* (Agnès Varda), *Black Pond* (Jessica Sarah Rinland), *Taming the Garden* (Salomé Jashi), *Close-Up* (Kiarostami), *Le filmeur* (Alain Cavalier), *Az évszakok* (Artavazd Peleshian). Majd arra kértünk mindenkit, gondolják végig, hogyan szeretnének egy számukra fontos növényt lefilmezni: például egy egész fát rögzítenének, vagy inkább a kergének egy részletén időznének el? A színekre, a formákra, vagy a növény közvetlen környezetéhez fűződő viszonyokra irányítanák a kamerát? Hogyan fordítható a növény jelenléte mozgássá a filmképben? Ezek a beszélgetések ébresztették fel a közös filmkészítés vágyát. Geneviève, aki korábban zöldségtermesztéssel foglalkozott, sokat mesélt nekünk a méhészetről és az akácmézeiről. Szinte teljesen elvesztette a látását, így a filmrészletek diegetikus hangjai alapján képzelt el új jeleneteket. Colette-et leginkább a levelek mozgása érdekelte. Őt hallgatva Liliane pedig egy olyan virág képét idézte meg, mely reggel kinyílik, este bezárul. Nicole tájakat elevenített fel, melyekben két eltérő forma találkozik, például síkság hegyekkel. Azt mondta, ezeket a tájakat elválasztó vonalakon szeretne végighaladni a kamerával. Oda-vissza.

Második proposíció: más időbeliségek elképzelése

Jelenlétünket egy expliciten vállalt kutatási kérdés irányította az intézményi kötöttségek mellett: a résztvevőkkel adott miliőben élő növények megfigyelésére összpontosítottunk, valamint megkíséreltük együtt elképzelni, hogyan érzékelhetnek minket a növények. Ez a választás, bár első pillantásra szűkítőnek tűnhet, számos találkozáshoz és véletlen helyzethez vezetett. Egy olyan módszernek bizonyult, amely a munkát előre nem kiszámítható interakciók irányába vitte, anélkül, hogy destabilizálná vagy kellemetlen helyzetbe hozná a bevont személyeket (Manning és Massumi, 2018).

Az egészségügyi intézményekben, ahol dolgoztunk, projektünkkel egy időben más művészeti műhelyek és művészetterápiás beavatkozások is zajlottak kijelölt közösségi helyiségben, lehatárolt időszakokban, előre meghatározott rendszerességgel. Az EHPAD-ban élők és az ott dolgozók mindennapja erősen strukturált, rugalmatlan beosztás szerint tagolódnak. Az épületek tereit ráadásul különféle időmérő hangok telítik: kórházi gépek csipogása és sípolása, az ápolók műszakváltásai, az étkezőkocsik vagy a televíziók zaja.

Hogy jelenlétünk az intézményben egy másfajta működésmód lehetőségét nyissa meg, és egyben megkérdőjelezze a meglévő praxisokat, úgy döntöttünk, hogy projektünket nem műhelyfoglalkozások formájában szervezzük, hanem a szigorú időszakok keretei közül kilépve, egy szabadabb, intuitív alapokon szerveződő időbeliséget próbálunk megteremteni. *Művészeti ügyelet (permanence artistique)* bevezetését javasoltuk: látogatásaink során az egész napot az intézményben töltöttük, szabadon keringtünk a folyosókon, részt vettünk a közös étkezéseken és hagytuk, hogy a találkozásokból spontán módon kibontakozó irányok vezessék a kutatás és a filmkészítés folyamatát. Időt adtunk hosszan elnyúló beszélgetéseknek és elfogadtunk különböző meghívásokat. Hélène sokszor mesélt egy közeli bazsarózsa-földről, amely

mellett egy farmon nőtt fel. Kirándulást és forgatást szerveztünk több résztvevő és ápoló bevonásával a bazsarózsa-földre, hogy megfigyeljük a virágokat és a betakarításhoz kapcsolódó mozdulatokat.

A *művészeti ügyelet* tehát a jelenlét nyitott végű és folytonos formája egy adott intézményi környezetben, ahol a kollektív alkotói gyakorlat előre rögzített keret és mű létrehozásának kényszerétől független, így a szituációk, a találkozások és a közösen eltöltött idő által alakul. Ahogyan Manning és Massumi írja: „a relációs technikák szerepe nem az interakciók hagyományos értelemben vett keretezése. Sokkal inkább olyan lehetőségek létrehozása, amelyek a kreatív részvételt egyedi formák, irányok és dinamikák szerint engedik kibontakozni” (Manning és Massumi, 2018, 41, saját fordítás). Ez a megközelítés számunkra kifejezetten inspiráló volt, viszont destabilizálta az intézmény dolgozóit, akik szükségét érezték annak, hogy jelenlétünk a már kialakult intézményi működésrendhez illeszkedjen. Fontos volt számunkra az együttműködés, az intézményi szereplők minél szélesebb körű bevonása. Problémát jelentett az is, hogy a *művészeti ügyelet* nem párosult tényleges folytonossággal: intézményenként havi pár napra korlátozódott, miközben a személyzet a mindennapok folyamatos működtetését biztosította.

Harmadik propozíció: a kölcsönösség érzékelése

A növények szinte valamennyi életterben jelen vannak. Helyhez kötött létmódjukból adódóan a környezetük változásaira saját átalakulásukkal reagálnak: formájuk, anyagcseréjük, viselkedésük és színeik módosulnak. Coccia, francia filozófus szerint saját formáikon keresztül fejezik ki magukat (Coccia, 2016). A projekt során arra törekedtünk, hogy minden növényt a maga egyediségében figyeljünk és filmezzünk, különös tekintettel mozgásaikra, kifejezőerejükre és környezeti reakcióikra: a gyomokat a belső udvar burkolólapjai között, Mimouna, Daniel és Colette orchideáit és ibolyáit szobáikban, valamint a különös fát Denise ablaka előtt. Denise többször meghívott minket a szobájába, hogy megmutassa, hogyan figyeli ezt a fát. Télen az ágak szerkezetét, tavasszal a lombzat fokozatos megjelenését filmeztük vele közösen. Minden alkalommal felidézte az érzéseket, amelyeket a két fal közötti keskeny térbe ültetett fa valószínűtlen növekedése vált ki belőle nap mint nap.

Azért, hogy az intézményi miliőben élő növényeket ne pusztán az emberi tapasztalat háttereként lássuk, beszélgetéseink során a figyelmet fokozatosan a növények életének sajátosságaira irányítottuk: azokra a mozgásokra és ritmusokra, amelyekben érzékelésük megnyilvánul. Ezt a megközelítést az ökológiai film gyakorlata inspirálta. Az ökológiai, természeti világ felé forduló filmkészítési gyakorlat nyitottságot feltételez az élővilág heterogenitására, idegenségére és szabálytalanságára. A kontempláció és az interakció között mozog, hogy a nem emberi temporalitások és tapasztalásformák sokféleségéhez hozzáférhessen és tovább gazdagíthassa a figyelmi formákat (MacDonald, 2022). David Abram filozófus és antropológus *Az érzékek igézete: észlelés és nyelv a több mint emberi világban* című könyvében a fenomenológia hagyományaira támaszkodva a percepciót részvételnként értelmezi újra. „Sem az észlelő, sem az észlelt nem teljesen passzív az észlelés eseményében”, az észlelés tehát a befogadás és a kifejezés dinamikus keveréke,

minden élő szervezet tájékozódási módja; egyfajta csendes és folyamatos, akár a verbalitástól teljesen független folyó párbeszéd (Abram, 2013).

A projekt során tehát közösen azt vizsgáltuk, hogy a filmes eszközök alkalmasak-e a növényvilághoz fűződő dinamikus kapcsolatok megragadására és alakítására, illetve hogy az egészségügyi intézményekben a filmkészítésen keresztül kifejezhető-e az ember és természeti környezete közötti kölcsönösség tapasztalata. A résztvevőkkel olyan helyzeteket kerestünk, amelyekben a kamera közvetítésével kísérletet tehattunk a növényi észlelés kifejezésének megfigyelésére. Ez a növényekkel való munka lehetőséget kínált arra, hogy kitágítsuk a gondoskodás fogalmi határait: hiszen gondoskodni a kötődések ápolását is jelenti.

Negyedik propozíció: a film mint találkozási hely

Az idősellátó intézménybe költözés az embereket kiszakítja megszokott környezetükből. A szabad terekhez és a természethez való hozzáférés szigorúan szabályozottá és lehatárolttá válik, nehezen lehet új kapcsolatokat kialakítani. Pierre megosztotta velünk vágyát, hogy szeretne egy veteményest a kórház épülete mellé, mivel nagyon hiányoznak neki növényei és a kertje. Beszereztük a szükséges eszközöket, cserepeket, magokat és megkezdtük az ültetést, még ha nem is tudtuk, hogy fogja-e bárki gondozni a palántákat. Teljes csend volt a munka közben, mindenki a magokra, a földre, az ültetésre és a filmkészítésre figyelt. Ez az élmény váratlan volt az intézményi referens számára, mivel megszokta, hogy kérdésekkel és megjegyzésekkel mindig azonnal megtöri a csendet. Minket inkább a résztvevőkben hosszú idő után újraaktíválódó kertészeti mozdulatok érdekeltek, melyeket mintha a csoportban egymásnak adtak volna át. Néhány órával korábban Marie-France-szal sétáltunk a kertben, hogy lefilmezzük kedvenc virágait. Szinte soha nem nevezte meg a növényeket, csak közel ment, egyenként megérintette őket, odahajolt hozzájuk, majd elmesélte, hogy édesanyja szenvedélyesen rajongott a virágokért. Világos lila kardigánja tökéletesen beolvadt a mögötte nyíló orgonabokorba. Ezek az időn kívüli pillanatok adták munkánk lényegét: együtt alkottuk meg a film világát kérdésfelvetéseken, beszélgetéseken, találkozásokon keresztül. Minden alkalommal kinyomtatott képeket vittünk magunkkal a négy helyszínen készült felvételekből. Nem kerestük a képeken látott növények nevét, nem osztályoztuk őket, hanem egyszerűen hagytuk kibontakozni személyes benyomásainkat a velünk együtt élő növények formáiról, színeiről és mozgásairól.

A filmkészítés találkozási hellyé, kollektív folyamattá vált, amelyben mindenki a saját maga módján vehetett részt. Befogadó teret nyújtott a tapasztalatok megosztására, valamint mindannak, amely kifejezési formát keresett. A film volt látogatásaink oka, és közben a közös munkánk. Maga a látogatás gesztusa lett a filmkészítés egyik módszere.

Napjainkban, amikor a szakpolitikák egyre inkább ösztönzik a művészek bevonását az egészségügyi ellátásba, fontosnak tartjuk olyan gyakorlatok kialakítását, amelyek nem igazodnak a mérhető eredmények logikájához. Az egészségügyi intézményekben megvalósuló, filmkészítés formáját öltő kutatásalapú művészeti

gyakorlat képes lehet olyan folyamatokat elindítani, melyek megbontják a megszokott működési rendet, hogy teret adjanak másfajta kapcsolódásoknak, figyelmi formáknak és gondoskodó jelenlétnek.

Tóth Hanga fordítása

Raymond, első forgatás

Eliane, utazás a bazsarózsa mezőre

Kétsatornás videóinstalláció

Képek: © étrangères productions, 2026.

Felhasznált irodalom

- Abram, D.** (2013). *Comment la terre s'est tue. Pour une écologie des sens*. Paris: La Découverte.
- Bégué, P. – Benattar, Y. – Tóth, H. – Halloy, A.** (2025). Déplacer le regard, une éthique de l'attention. Retour sur la recherche-crétion Nos gestes, nos soins. *ethnographiques.org*, 49.
https://www.ethnographiques.org/2025/Begue_Benattar_Toht_Halloy
- Blondet, M. – Lantin Mallet, M.** (Ed.) (2017). *Anthropologies réflexives*. Lyon: Presses universitaires de Lyon. <https://doi.org/10.4000/books.pul.22080>
- Boisson, M. – Tessier, L.** (2023). Que reste-t-il du sujet dans la démence ? Enquêtes dans deux institutions de soins tournées vers « la personne ». *ethnographiques.org*, 46. https://www.ethnographiques.org/2023/Boisson_Tessier
- Citton, Y.** (2018). De l'écologie de l'attention à la politique de la distraction : quelle attention réflexive? In: M. Dugnat (Ed.), *Bébé attentif cherche adulte(s) attentionné(s)* (11–27). Toulouse: érès.
- Coccia, E.** (2016). *La vie des plantes. Une métaphysique du mélange*. Paris: Payot et Rivages.
- Ingold, T.** (Ed.) (2022). *Knowing from the Inside: Cross-Disciplinary Experiments with Matters of Pedagogy*. London: Bloomsbury.
- OMS** (2019). *The WHO European Health Equity Status Report Initiative: Case Studies*. Genève: Organisation mondiale de la santé.
- MacDonald, S.** (2022). Réformer la perception: écocinéma. In: E. Della Noce, L. Murari (Eds.), *Expanded Nature – Écologies du cinéma expérimental*. Dijon: Les presses du réel.
- Marder, M.** (2011). Plant-Soul: The Elusive Meaning of Vegetative Life. *Environmental Philosophy*, 8(1): 83–99.
- Mohai K. – Gál I. – Ujj A. – Csapó B.** (2025). Kertterápia – terápías kertművelés a gyógypedagógia, pszichológia és az agrárium metszetében. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 80(3): 546–563.
- Manning, E. – Massumi, B.** (2018). *Pensée en acte. Vingt propositions pour la recherche-crétion*. Dijon: Les presses du réel.
- Laugier, S.** (2009). L'éthique comme politique de l'ordinaire. *Multitudes*, 38–39: 80–88.
- Zbranca, R. – Dâmaso, M. – Blaga, O. – Kiss, K. – Dascal, M. D. – Yakobson, D. – Pop, O.** (2022). *CultureForHealth Report: Culture's Contribution to Health and Well-Being: A Report on Evidence and Policy Recommendations for Europe*. Cluj Cultural Centre, Babes-Bolyai University, Culture Action Europe, Aalborg University. <https://pure.eur.nl/en/publications/cultureforhealth-report-cultures-contribution-to-health-and-well->